

FEMKE HOOGLAND

VOORWOORD

**‘Omdat
duurzaamheid
en plezier niet
tegenstrijdig
zijn.’**

Duurzaamheid. Het woord bestond toen ik klein was volgens mij nog niet eens. Nu zijn we er de laatste jaren misschien mee overvoerd geraakt. Duurzaam eten, shoppen, wonen, werken, sporten en ontspannen. Het lijkt soms veel en ingewikkeld, terwijl het eigenlijk zo makkelijk en simpel is. Maar daarvoor moet je af en toe wel even door die zure appel heen. Zodat je weet waarom. Want sommige verhalen zijn gewoon niet mooi.

De afgelopen twaalf jaar heb ik als ambassadeur van het Rode Kruis heel wat kilometers gemaakt in Afrika. Een prachtig, woest en bijzonder continent met overweldigende natuur en fantastische mensen. En helaas met veel armoede. En armoede leidt tot uitbuiting. Ik heb er met m'n neus bovenop gestaan toen koper, goud en coltan uit de grond werden gehaald. Door kleine kinderen die aan een touw naar beneden gelaten werden in een diepe put. Om de zoveel tijd gaven ze een ruk aan het touw om te laten weten dat het goed met ze ging. Als er langer dan 15 seconden niet aan het touw getrokken werd, haalden twee andere kinderen het snel op. Met aan het uiteinde een bungelend kind, bewusteloos door zuurstofgebrek. De grondstoffen werden uit het mandje om zijn of haar nek gehaald, en het kind werd met een plens water weer bij zinnen gebracht. Vervolgens moest het helpen om de volgende in de put af te laten dalen. Congolesse ploegendienst, dag in, dag uit, 12 uur of langer. En die grondstoffen zitten in onze sieraden en telefoons. Dit is nog maar één voorbeeld waarom we echt duurzamer moeten consumeren. Om bedrijven te dwingen beter te produceren.

Een gids als deze heb je gewoon heel hard nodig. Omdat het in het woud van verwarrende en soms tegenstrijdige informatie vaak godsonmogelijk is om het goede te kiezen. Niemand loopt te koop met zijn productiemethodes. Eigenlijk zouden overheden hier wereldwijd prioriteit aan moeten geven. Maar zij hebben veel belangen en doen te weinig. Als we daar op wachten is het te laat. Zelf doen is het devies, en het liefst met zoveel mogelijk mensen tegelijk. Dan schiet het echt op en laten we als consumenten zien dat we het anders willen. Dat het anders móét. En dat het ook zeker anders kán. Zonder moeilijke frons, maar met plezier. Omdat duurzaamheid en plezier niet tegenstrijdig zijn. Je hoeft er geen baard voor te laten staan of tuinbroek voor aan te trekken. Duurzaamheid is niet soft, niet lelijk, niet elitair, niet krengerig duur en niet alternatief. Verduurzamen is keihard nodig willen we op deze planeet kunnen overleven. En geloof me, ik doe het ook niet allemaal goed. Maar je zult merken dat je anders gaat denken en handelen als je er eenmaal mee begonnen bent. Dus maak dat begin en laat je helpen en inspireren door deze prachtige goede gids.

– Eric Corton

INHOUD

009 / INLEIDING

012 wat is dit voor gids / duurzaam / niet duur / onafhankelijk / productie / hallo

015 / 01. KLEDING & ACCESSOIRES

020 KLEDING

020 opruimen / kopen / shoptips / greenwashing / fast fashion / prijs / ketens / luxe / online / uitverkoop / passen

046 stoffen / materialen / dierlijk / vegan / gif / arbeidsomstandigheden / transparant / mannen / tech / keurmerken

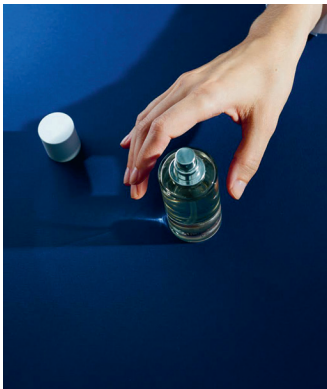
066 bewaren / wassen / repareren / wegdoen / doneren / ruilen / verkopen

072 TWEEDEHANDS kopen / verkopen / lenen / huren / delen

077 ACCESSOIRES tassen / schoenen / sieraden

085 GREEN KIDS

087 GIDS

097 / 02. VERZORGING

102 HUIDVERZORGING ingrediënten / keurmerken / prijs / dier(proef)vrij / plastic / zon / verpakken / bewaren / zelf maken

120 MAKE-UP EN HAAR make-up / natural beauty / haar / nagels

126 UITERLIJK body image / modellen / gender

133 GEUR ervaring / reuk / parfum / natuurlijk

141 PERSOONLIJKE VERZORGING wassen / tanden / deo / intiem

145 GREEN KIDS

146 GIDS

153 / 03. ETEN

157 ETEN EN KOPEN impact / lokaal / seizoen / slow food / verbouwen / vlees / vis / vegan / gif / biologisch / gezond / fair trade / budget / boodschappen / drinken / uit eten / thuis

187 BEWAREN verspillen / bewaren / tips

193 ETEN IS PERSOONLIJK dieet / suiker / ontbijt / chocola

198 GREEN KIDS

199 GIDS

203 / 04. WONEN & WERKEN

206 WONEN energie / opwekken / groene stroom / apparaten / water / koken / inrichten / schoonmaken / spullen / groen / tuin / afval / huisdier / anders wonen / deeleconomie / geld / elektronica

238 WERKEN maatschappelijk verantwoord / fietsen / ov / auto / groen kantoor / bedrijfslunch / papier / digitaal / vieren / werkgeluk

250 GREEN KIDS

251 GIDS

255 / 05. VRIJE TIJD

258 REIZEN EN VAKANTIE duurzame toerist / vliegen / ov / fietsen / wandelen / verblijven / hotel / logeren / kamperen

273 DINGEN DOEN naar buiten / sporten / uitgaan / festivals / vrijwilligerswerk

285 VIERNEN feestdagen / verjaardag / vieren / cadeaus / geven / krijgen

293 GREEN KIDS

294 GIDS

297 / 06. WETEN

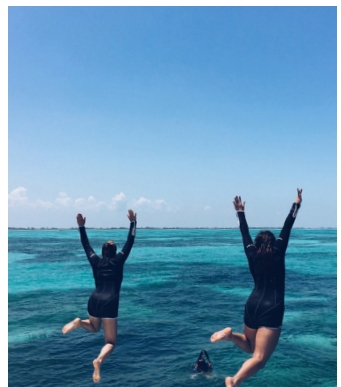
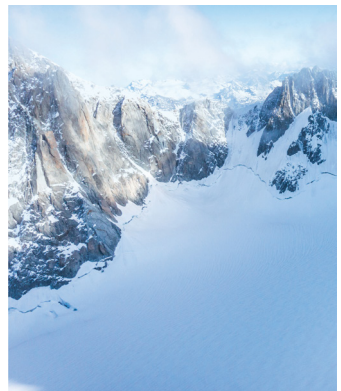
300 media / macht / rolmodellen / innovators / helden / vrouwenrechten / gelijke rechten / LHBTQ / diversiteit / wit privilege / geld / hebzucht / compenseren / vrienden / geven / delen / begraven / consumeren / verschil maken / dit kun je doen

328 GREEN KIDS

329 GIDS

334 / NAWOORD

334 bedankt

In good we
trust

INLEIDING

Dit is een goede gids. Welja. Dat valt nog maar te bezien, natuurlijk. Hij staat in elk geval vol met goede dingen. En mooie mensen en initiatieven waar je blij van wordt. Meestal, dan: soms staan er ook feiten in die je sikkeneurig maken. Want er is een goede reden voor dit boek: het kan beter in de wereld. Maar ook leuker! Impulsief gekochte shirtjes belanden met prijskaartje en al achter in de uitpuilende kledingkast, terwijl we tegelijkertijd niks hebben om aan te trekken. We kopen met z'n allen steeds meer kleren, maar besteden er steeds minder geld aan (en worden er niet altijd meer blij van). Misschien herken je hier iets van? Laten we het anders gaan doen. Dat kunnen we. Een van de belangrijkste dingen die ik heb geleerd, is dat jij de wereld bepaalt. Wij kunnen kiezen hoe we willen leven, wie we willen zijn, wat we leuk vinden en wat niet. Elke keer dat je iets koopt, zeg je eigenlijk tegen de maker: 'Ik vind het goed wat jij doet, hier heb je mijn geld om ermee door te gaan.' Je steunt een bepaalde ontwikkeling, en kunt die dus ook sturen. Zeker als we het samen doen. Samen hebben we een enorme macht en kracht, als we ervoor kiezen die te gebruiken. Dat vergeten we weleens, lijkt het. Maar na dit boek hopelijk niet meer.

Ik denk dat je dit eigenlijk wel wist. Net zoals je eigenlijk wel weet dat het nodig is. Er lijden mensen om onze levenswijze te faciliteren. Niet tof, wel waar. En de aarde gaat eraan. Dat we het anders moeten doen is dus urgent. Ook waar, maar wél tof: dat hoeft niet te betekenen dat je leven daar een stuk minder, kariger of saaier van wordt. Sterker nog, ik ben ervan overtuigd dat het beter, interessanter en gevarieerder kan als je niet meer automatisch voor de makkelijke en bekende weg kiest. Dat wil ik je graag laten zien.

Dit is een goede gids over duurzame kleding, verzorging, eten, wonen, werken, vrije tijd en nog veel meer. Zo'n beetje het hele leven dus. Ik heb al een ander boek gemaakt: *Talking Dress – Alles over eerlijke kleding (en lifestyle)*. Dat gaat vooral over kleren, en een beetje over lifestyle. Ik schreef het omdat zo veel mensen me vroegen wat ze zelf konden doen voor een sustainable garderobe. En zo gaat het nu weer, want sinds *Talking Dress* krijg ik steeds meer vragen over lifestyle-onderwerpen. 'Maar wat moet ik dan met gezichtsverzorging?', 'Wat vind jij van vliegen?' of 'Hoe kan ik mijn werkplek groener maken?' Bedankt voor alle vragen, opmerkingen, feedback, zowel via e-mail en social media als in levenden lijve. Dit handboek is er door jullie, voor jullie.

Een goede gids maak je niet alleen. Zeker niet over zo veel onderwerpen. Ik weet het meest van duurzame mode, en heb in de bijna twintig jaar dat ik daarin werk van alles geleerd over groene en eerlij-

72%

van de Nederlanders probeert kleding te kopen waarvan ze weten dat het op een eerlijke manier is gemaakt, maar geeft toe te weinig informatie te hebben over of dat daadwerkelijk zo is

LEMON POPPY

ke accessoires, beautyproducten, recepten, restaurants, reisopties, interieurmogelijkheden en dat soort dingen. Zo heb ik veel informatie en tips verzameld, maar een professor op alle gebieden ben ik niet. Ik k n wel een heleboel mensen. Veel ervan zijn vrienden geworden. Ze doen geweldig werk in hun eigen veld en ik ben enorm dankbaar dat ze hun kennis en tips in dit boek willen delen.

Dit is een goede gids, maar geen perfecte. Ik heb mooie merken, goede winkels, nuttige tips en inspirerende mensen uitgekozen. Dus er staat veel in, maar veel ook niet: hij is bij lange na niet compleet. Ik wou dat ik alles wist, maar dat is helaas niet zo. De ontwikkelingen gaan daarbij zo snel, dat ze een boek best kunnen inhalen. En er gebeurt z o veel, veel te veel om allemaal in dit boek te zetten. Ik probeer je te geven wat je nodig hebt om er zelf mee aan de slag te gaan. Dit is een snel groeiende beweging, vol internationale innovators uit allerlei sectoren. Duurzaamheid is *here to stay*. Ik heb mijn eigen selectie gemaakt, op basis van wat ik mooi en goed vind en aan mijn vrienden zou aanraden.

Een goede gids is  en ding, er helemaal naar leven iets anders. Dus dat perfectie niet de bedoeling is, geldt ook voor jou. Je hoeft geen heilige te worden, dat ben ik ook niet. Streven naar perfectie ontmoedigt alleen maar, omdat het niet haalbaar is. Ik maak

dit boek om je te helpen andere, betere keuzes te maken, die je leven hopelijk leuker maken. Duurzaamheid betekent niet dat je niks meer mag of kan, het geeft je juist méér: kwaliteit, opties, genieten.

Er blijven voor nu nog steeds keuzes die niet te maken zijn. Tussen mensen en milieu, dieren en stijl; niet te doen. Je kunt jezelf allerlei vragen stellen. Veganistische kleding is vast beter, want daar worden geen dieren voor gebruikt. Maar zijn alternatieven voor leer niet vaak van plastic gemaakt, wat weer van olie komt? Dat is toch heel slecht? Moet ik juist lokaal kopen zodat er minder uitstoot is, of fair trade uit een ver ontwikkelingsland zodat ik de mensen daar steun? En waar is deze rits eigenlijk van gemaakt, wat verdiende die persoon, hoe lang moest hij of zij ervoor werken? En hoe duurzaam is deze laptop en hoe lang heb ik vanochtend eigenlijk gedoucht? Allemaal heel belangrijke dingen om je af te vragen. Maar laat je er niet gek door maken.

En laat je er vooral niet door tegenhouden. Nog niet op alles is een antwoord. Nou, dat is dan maar zo. Kies wat jou het beste lijkt en doe wat binnen je vermogen ligt. Meer kun je niet doen. Elke stap die je nu wél zet, is er eentje die je daarvoor niet zette. Tuurlijk, hoe meer, hoe beter – maar geloof me, dat komt vanzelf. Duurzaam leven is een beetje zoals chocola, wat dat betreft. Hoe graag ik ook vaak een hele reep achter elkaar in mijn mond stop, ik blijf toch altijd meer te hebben genoten van die keren dat ik hem met aandacht en wat langzamer opat. Ik vind dat bij chocola heel moeilijk (o ja, perfectie hoefde niet), maar verder gelukkig niet zo. Een duurzame lifestyle is ook minder consumeren en kwaliteit boven kwantiteit stellen.

Een goede gids over duurzame lifestyle gaat wat mij betreft zeker over topmerken, mooie winkels en slimme tips, maar ook over de manier waarop we met deze wereld en met elkaar omgaan. Over gelijkheid, diversiteit, elkaar willen begrijpen en helpen. Vrijheid voor iedereen, ongeacht afkomst, voorkeur of uiterlijk. Het gaat over echtheid. Authenticiteit. Over wat je doet in plaats van wat je zegt. En over proberen, soms mislukken/falen, maar zoveel mogelijk je best doen vanuit goede intenties.

Voor mij is duurzaam leven modern leven: in geweldige stijl, met respect voor mensen en onze omgeving. Het is modern, want tegelijkertijd de toekomst en echt van nu. Het leven is om te vieren, niet om weg te gooien of te verkwanselen met spullen die eigenlijk te min voor ons zijn.

Veel plezier met deze gids, en grote dank dat je hem gebruikt. Dit is het goede moment.

– Marieke

WAT IS DIT VOOR GIDS

Ik heb deze gids geschreven als een magazine, waarin je kunt lezen, browsen, naslaan, vouwen, strepen; wat je wil. Elk hoofdstuk bestaat uit een verzameling tips en weetjes, afgewisseld met interviews en cijfers. De cijfers zijn verzameld door journalist (en mijn echtgenoot) Edmé Koorstra. Ze geven een goed beeld van de stand van zaken en ontwikkelingen, maar zijn niet zaligmakend – soms zijn er verschillende resultaten over één aspect of spreken onderzoeken elkaar tegen. We hebben ze zo integer mogelijk verzameld, maar ze staan er vooral om je een idee te geven. Daarom gebruik ik meestal ook geen bronvermeldingen in de tekst, dit is geen wetenschappelijk boek en de leesbaarheid staat voorop. Elk hoofdstuk eindigt met een gids, vol online en offline adressen. Ik heb streng geselecteerd om de beste over te houden. Dat was niet makkelijk, want er is heel veel, maar wel nodig: je zou nu anders een veel dikker en minder tijdloos ‘telefoonboek’ in je hand hebben. Ik heb de merken, winkels, restaurants en initiatieven gecureerd op basis van mijn ervaring. In de afgelopen jaren heb ik een eigen methode ontwikkeld om onderscheid te maken tussen wat wel en niet echt is. Voor mijn vakbeurs MINT bijvoorbeeld heb ik elf edities merken geselecteerd, op basis van waar en hoe het gemaakt is, van wat, door wie, wie dat controleert, hoe transparant dat is, hoe er met vrouwenrechten wordt omgegaan, met transport en verpakking en de eigen bedrijfscultuur. Het gaat me dan vooral om geloofwaardigheid, niet om perfectie. Je moet natuurlijk wel al heel goed op weg zijn, en duidelijk weten wat al optimaal is, en waar je nog moet verbeteren. Maar 100% duurzaam is nog erg moeilijk.

Alle beetjes helpen en goed beginnen is het halve werk. Denk nooit dat je er niet toe doet, of dat je in je eentje maar weinig kan bijdragen. Eén druppel is genoeg om de kleur van een hele kan water te veranderen, schreef ik in mijn vorige boek. Dat geloof ik echt. Bedenk maar eens hoeveel impact één mug in je kamer kan hebben...

DUURZAAM IS EEN ROTWOORD

Echt, ik vind het niks. Het betekent eigenlijk weinig meer en is zelfs een beetje suf. En toch heeft het de cover van deze gids gehaald. Kun je nagaan! Na veel dubben, dat wel. Maar toch: het is waarschijnlijk nog steeds het duidelijkste woord over dit onderwerp. Ik gebruik zelf graag sustainable, maar je zou ook eerlijk, groen, fair of ethisch kunnen zeggen. Ze hebben allemaal weer hun eigen nadelen. Soms gebruik ik ze toch ook, voor de afwisseling. Maar over het algemeen zullen we het dus met duurzaam moeten doen. Voor mij betekent het: met respect voor mensen en onze omgeving. Dus gemaakt onder goede arbeidsomstandigheden, van milieuvriendelijke materialen. Waarvoor niets en niemand wordt uitgebuit, en zo min mogelijk schade is veroorzaakt.

Wat duurzaam is, bepalen we wat mij betreft niet alleen. De mensen die onze spullen maken, in India, Bangladesh of Ivoorkust, weten zelf het beste wat een goed loon is, welke werktijden redelijk zijn en

49%

van de Nederlandse consumenten let bij aankopen op duurzaamheid

hoe zij voor hun rechten willen opkomen. Hun stem meenemen is dus essentieel. Het gaat om mensenrechten, eerlijke handel, lokale vaardigheden, de positie van vrouwen, transparantie, gifvrij, onschadelijk, diervriendelijk, recycling, afval, uitstoot, transport, enzovoorts. Het draait ook om authenticiteit, geloofwaardigheid en een echt verhaal. Dat verhaal wil ik vertellen, zonder 'greenwashing', waarbij iets veel mooier wordt gemaakt dan het is (zó ouderwets). Kies kwaliteit boven kwantiteit, koop minder, hergebruik liever en recycle wat overblijft. En het is niet alleen de verantwoordelijkheid van de 'consument': vraag bedrijven om structurele verandering die niet alleen draait om groei, en stem op een duurzame politieke partij.

DUURZAAM IS NIET DUUR

Dat iets goedkoop is, wil niet zeggen dat het weinig kost, maar dat iemand anders dan jij de prijs betaalt. Eerlijke kleding is niet te duur, gangbare merken zijn te goedkoop. Zulke prijzen kunnen niet, daar lijden mens, dier en milieu onder. Ze worden uitgebuit om ons aan te kleden. De echte kosten worden op hen afgewenteld: lage lonen en milieuschade subsidiëren onze levensstandaard. Duurzame merken kopen op een andere manier in, ze drukken de prijs niet omlaag en zijn vaak een stuk kleiner, waardoor ze hun kosten over minder kledingstukken kunnen verdelen. Toch zijn er zat die hetzelfde prijsniveau hebben als gewone modemerken. Hun producten gaan vaak langer mee, dus tel uit je winst. Als we kwaliteit kiezen waar we langer mee doen, zijn we goedkoper uit dan wanneer we steeds iets nieuws kopen dat maar kort meegaat.

Ook minder gebruiken doet er echt toe, is fijner dan je denkt en scheelt natuurlijk geld. Heb je het allemaal echt nodig? Word je er blij van? Of draagt het alleen maar bij aan die grote hoop onrust brengende spullen in je leven? We kunnen de wereld niet alleen verbeteren door meer te kopen. Voor alles wat je consumeert zijn grondstoffen nodig. Moet alles nieuw zijn? Of mag het ook tweedehands? Ga bij nieuwe spullen voor kwaliteit en tijdloos, zodat ze lang mee kunnen en een tweede leven kunnen hebben als jij er klaar mee bent. Als het meezit zijn ze gerecycled, eerlijk geproduceerd en zo milieuvriendelijk mogelijk, lokaal gemaakt en in weinig of geen verpakking. Maar ik loop op de zaken vooruit. Eerst dit: dingen kopen mag natuurlijk gewoon. Maar het kan dus ook anders – leuker, wat minder en zeker met meer waar voor ons geld.

DIT IS EEN ONAFHANKELIJKE GIDS

Geen merk, winkel of initiatief heeft – op welke manier dan ook – betaald om in mijn gids te staan. Ik heb ze gekozen omdat ik ze goed vind op het gebied van stijl en verhaal. Daarnaast heb ik zoveel mogelijk rekening gehouden met beschikbaarheid en diversiteit. Sommige vind ik zó bijzonder dat ik ze per se wil laten zien, al komen ze uit het buitenland of vragen ze een wat grotere investering. Hopelijk kan ik ze op deze manier wat dichterbij brengen. Ik ben onafhankelijk en hoor nergens bij (behalve bij de beweging voor het goede leven). Er zijn veel meer labels, shops en mensen bezig met dit on-

FRAENCK

derwerp, helaas kon ik niet iedereen opnemen in dit boek. Maar een grote shout-out naar iedereen die goede dingen doet.

NO ANIMALS WERE HARMED

Dit boek is klimaatneutraal gemaakt. Het is van 100% FSC-papier, en past zo op een drukvel dat er geen snijresten zijn. De inkt is van plantaardige oliën, en voor 75% van hernieuwbare grondstoffen. Drukkerij Wilco zit in Amersfoort en is CO₂-neutraal gecertificeerd, waarbij de totale uitstoot van de productie – van de start tot en met het afleveren van de dozen boeken – wordt gecompenseerd. Wil je liever geen papier, dan is er ook een e-boek. Toch hoor ik je denken: hmm, praten over minder kopen, minder grondstoffen verbruiken en dan een boek maken. Lekker duurzaam. Je hebt gelijk, natuurlijk. Ik had het milieu waarschijnlijk minder belast als ik het niet had gemaakt (alhoewel ik al die tijd dat ik stokstijf achter mijn bureau zat, geen andere vervuilende dingen heb gedaan). Maar ik hoop toch dat de uitkomst per saldo gunstig is. Door zoveel mogelijk mensen te inspireren een paar goede stappen te zetten, zodat het positieve effect groter is dan de schade.

HALLO

Je kan me bereiken via mariekeetskoot.nl; voor een lezing, workshop of consultancy, of als je me wil boeken als presentator of dagvoorzitter. Op social media ben ik hier:

Instagram: mariekeetskoot

Facebook: talkingdress

Twitter: mariekeetskoot

Hopelijk tot daar!

BIJ DE VIJFDE, HERZIENE DRUK

Wauw, wat is er veel gebeurd sinds de eerste editie in 2017 uitkwam. En wat leven we in een bijzondere, hoopvolle tijd. Nooit stond klimaatverandering zo op de agenda als nu. Nooit was de klimaatcrisis zo'n onderwerp in gesprekken, media, verkiezingen, en nooit leek de urgentie ervan zo duidelijk. Honderdduizenden demonstreren wereldwijd, de jonge milieuactivist Greta Thunberg is de held van velen, het woord 'vliedschaamte' is inmiddels opgenomen in de Van Dale. Er is van alles in beweging. Een stereotype Zwarte Piet is lang zo vanzelfsprekend niet meer, net als bijvoorbeeld de *pay gap* tussen mannen en vrouwen (al gaan de veranderingen natuurlijk niet snel en ver genoeg). Ik wou dat ik ruimte had voor alles dat me nu bezighoudt, opvalt of motiveert, maar dat komt wellicht eens in een nieuw boek. Geen betere tijd dus voor deze volledig herziene, vijfde editie (728 aanpassingen in o.a. de cijfers, initiatieven en winkels). De inspirerende reacties van zó veel lezers hebben voor deze nieuwe uitgave gezorgd: dat ze eindelijk weten hoe ze kunnen bijdragen, dat ze allerlei stappen zetten, dat het hun leven heeft veranderd. Zo eervol. En het komt natuurlijk doordat zó veel mensen het boek willen lezen. Zoals jij. Dankjewel dat je onderdeel bent van de beweging voor goed.

01

KLEDING & ACCESSOIRES

INLEIDING

10.000

liter water is nodig om een outfit (jeans, T-shirt) te maken

Waar zouden we zijn zonder kleren, right? Of zonder tassen of schoenen? Nergens. Veel mensen vragen me: hoe dóé jij dat dan? Is duurzame mode niet veel duurder / moeilijker te vinden / lelijker dan gewone kleding? Niet per se, mwah, en nee. In dit hoofdstuk laat ik je zien waarom. Ik vind kleren kopen nu juist een stuk leuker dan ik het vroeger vond. Omdat ik het niet meer klakkeloos doe. Want wat is er leuk aan klakkeloos? Klakkeloos eten is niks, en leren of leven ook niet. Het is interessanter en bevredigender om iets te kopen (of eten of leren) wat je echt wil. Zo is het met kleren ook – ik heb nu veel meer plezier van mijn aankopen, omdat ik niet meer alles afreken wat me wel een beetje aanstaat en heel goedkoop is. Vergelijk het met het (gedachteloos) leegeten van een hele zak chips, ten opzichte van een mooi taartje. Na afloop van de chips voel je je waarschijnlijk schuldig, misselijk en vadsig, terwijl het taartje wellicht wat duurder was, maar je daar wel van hebt genoten. En als je het ophebt, doe je dat nog steeds. Dát bedoel ik.

155

miljoen kilo: de hoeveelheid kleding en textiel die hier jaarlijks in de verbrandingsoven verdwijnt

Ik koop dus alles bij elkaar wat minder, maar geef er wel wat meer aan uit. Je voelt 'm al aankomen: kwaliteit boven kwantiteit. Ik heb dat wel moeten leren, ik vind geld uitgeven best moeilijk. En mijn partner ook. Tevreden constateerden wij laatst dat we de afgelopen jaren meer geld zijn gaan uitgeven. Aan het leven in het algemeen, maar zeker ook aan kleren, schoenen en tassen. Want als ik iéts heb geleerd de afgelopen jaren, dan is het dit: goedkoop betekent nu eenmaal niet dat het weinig kost, maar dat iemand anders dan jij de prijs betaalt. Duurzame producten zijn niet duur, gangbare zijn te goedkoop.

>100

miljard: het aantal nieuwe kledingstukken dat we wereldwijd per jaar produceren (14 jeans, jassen of jurkjes per persoon)

Gelukkig doen we met duurzame spullen van goede kwaliteit over het algemeen langer, zodat de 'prijs per gebruik' lager is en we op de lange termijn juist goedkoper uit zijn. Want het cliché is waar: goedkoop is vaak duurkoop. Als je iets kiest dat weinig kost en je dat vervolgens maar een paar keer draagt omdat er gaten in komen of je het na drie keer wassen met goed fatsoen niet meer aan kan, moet je blijven kopen en betaal je uiteindelijk meer. Niet slim, maar het is wel de manier waarop we geprogrammeerd zijn geraakt. Eigenlijk moeten we van dat kortetermijndenken af. Koop iets van betere kwaliteit dat meer kost, doe er jaren mee en je geeft minder uit. Véél lijkt beter, maar daar gaan steeds meer mensen anders over denken.

Ik ook, en dus probeer ik alleen te kopen wat ik echt nodig heb. Nu is dat natuurlijk maar relatief, want stel: je draait één keer per week een was en draagt je kleren twee dagen, dan zou je dus aan drie of vier outfits genoeg hebben. Waarschijnlijk heb je er meer, en

120

miljoen bomen worden gemiddeld elk jaar gekapt om stoffen te maken (40% daarvan uit oerbossen en bedreigde gebieden)

ook het gevoel dat je wel iets meer nodig hebt – al is het maar voor de verschillende seizoenen. Ik bedoel dus dat ik koop wat ik nog niet heb, en wat wel ‘goed zou zijn om te hebben’. Omdat ik dan weer meer kan combineren, en dus meer van mijn kledingstukken daadwerkelijk draag. Ik grijp niet lukraak iets wat ik ‘wel leuk’ vind. Dat is nu wel makkelijker dan vroeger, omdat ik mijn eigen lijf en stijl beter ken. Miskopen zijn niet alleen zonde van het geld, maar ook van het milieu en van de moeite van de mensen die dat rokje hebben gemaakt. Dus ik weet wat mijn smaak is, en dat ik rokjes eigenlijk nooit aantrek. Veel mensen hebben daar slimme dingen over gezegd. De vooruitstrevende modeontwerpster Vivienne Westwood het best: *‘Buy less, choose well and make it last. In fact, don't buy this collection at all.’* Het merk Patagonia maakte een paar jaar geleden reclame met een foto van een jas, met daarbij de oproep ‘Don't buy this jacket’.

10%

het percentage van de totale CO₂-uitstoot die door de kledingindustrie wordt veroorzaakt (ter vergelijking: de vliegtuigindustrie is verantwoordelijk voor 2,5%)

Bij zo'n beetje elke workshop of lezing die ik geef blijkt iedereen zo'n 20% van z'n garderobe 80% van de tijd te dragen. Dat moeten we meer in balans zien te brengen. Op een sustainable manier met je kleren, tassen, schoenen en sieraden omgaan, gaat ook over veel meer dan alleen over nieuwe dingen kopen. Het gaat over tweedehands, over ruilen en delen, over repareren, wassen en recyclen. Mensen denken soms dat de meeste deuren dichtgaan als je duurzaam bezig wil zijn, dat je niks meer mag. Maar er gaan juist allerlei deuren open: je ontdekt nieuwe winkels en merken, maar ook mogelijkheden. Je bent ineens veel vrijer, en hoeft niet meer alles te kopen en dragen wat gangbare modewinkels willen. Fijn! Maar wat dan wel? En hoe dan? Dat staat in dit hoofdstuk.

85

euro is het minimumloon in de kledingindustrie in Bangladesh; wat ze nodig hebben om van te leven is ongeveer 280 euro – dus dit is 30%

**You
ain't
fully
dressed
if you
don't
wear a
smile**

KLEDING

AURÉLIE CHADAINÉ / LAURA BONNEFOUS

Nederlanders kopen jaarlijks ongeveer 46 nieuwe kleren, schoenen en accessoires. Die kosten gemiddeld tussen de 16 en 25 euro. We hebben zo'n 173 kledingstukken in de kast, waarvan er 50 in het laatste jaar niet zijn gedragen.

Voorbereiding

Ken je kast

Eén van de eerste plekken waar je duurzame kleren kunt vinden, is je eigen kast. Hoe langer je doet met wat daarin zit, hoe beter. Klinkt misschien flauw, maar is het niet. Vaak is de inhoud namelijk best verrassend. We weten niet altijd precies wat we allemaal hebben. En dat is wel handig, want het vertelt je van alles: wat je graag koopt, wat je graag draagt (dat is lang niet altijd hetzelfde), waar je veel van hebt en wat nog ontbreekt in je collectie waarmee je andere stuks weer goed zou kunnen combineren. Eens lekker door je kledingkast heen gaan is een van de beste manieren om hem te verduurzamen (en het ruimt zo lekker op!).

> Je kleren zijn van allerlei verschillende materialen gemaakt, van katoen tot polyester en van lycra tot modal. Maar wat is wat? Kijk er eens naar als je toch door je kast gaat, en ook wat je fijner vindt. Zo koop je straks sneller wat je draagt en wat je het beste staat.

> Je hebt de hele wereld in je kast – het is echt

niet te geloven uit hoeveel verschillende landen je kleren allemaal komen, en van hoe ver. Lees de labels, dat geeft je een idee van hoe wereldwijd de kledingindustrie is (en een goede wishlist van plekken waar je kleren wel zijn geweest en jij nog niet!).

Opruimen is fijn (of dat kan het zijn)

Ik doe dit zelf eigenlijk veel te weinig, terwijl ik weet dat het werkt. Je kledingkast opruimen helpt echt: met minder kleren weet je beter wat je aan moet en wat je nog mist. Kortom, doen! Bijvoorbeeld zo:

01. Maak drie stapels: 1) sowieso houden, 2) in elk geval weg en 3) twijfelgevallen.

02. Bedenk bij de twijfelgevallen:

> Ziet het er nog goed uit? Is het nog heel? Zo nee, dan kan het weg. Lubbert het, verbleken de kleuren of pilt de wol? Weg ermee.

> Past het nog? Zo nee, dan kan het weg (het gaat niet meer passen, en zo wel, dan heb je wel iets nieuws verdiend – van een eerlijk merk, natuurlijk).
> Heb ik het de laatste jaren nog gedragen? Zo nee, dan kan het weg. Tenzij je ter plekke een kledingstuk kunt bedenken waarmee je een paar van die items zou kunnen combineren.

03. Verdeel de stapel die mag blijven in tweeën: basisitems (jeans, zwarte broek, jumpsuit, wit overhemd, colbert, trui, vest, sneakers, platte schoenen, dat soort) en stuks waarmee je meer kunt variëren en combineren (meer kleurrijke, bijzondere items). Ideaal schijnt 70/30 te zijn, maar pin me daar niet op vast en kijk zelf wat je fijn vindt.

04. Bekijk die stapel eens goed. Wat voor items mis je nog om mee te combineren, zodat je zoveel mogelijk van je kast aan kan? Ga daar gericht naar op zoek.

05. De kleren en accessoires die je wegdoet, gooi je natuurlijk niet weg. Die verkoop je, ruil je, doneer je of geef je cadeau. Daarover later meer (zie p. 069).

06. Wees streng voor jezelf. Nu moeilijk, straks fijn.

Zo, dat scheelt. Dit is je basiscollectie.

En nu volhouden:

» Iets erin, iets eruit. Dus als je een nieuwe jurk of jas koopt, gaat er eentje weg. Als je een nieuwe tas krijgt, gaat er eentje uit. Nou ja, je snapt het wel. Zo blijft je kast lekker overzichtelijk en kun je alles echt gebruiken.

» Investeer in jouw *signature* item (of items, natuurlijk). Dat wat je altijd pakt als je je goed, sterk, mooi wil voelen. Voor mij is het een jumpsuit, voor jou misschien een trenchcoat of goed overhemd. Je draagt het je hele leven, je hebt je soulmate gevonden, zogezegd (ja mannen, dit herkennen jullie ook, toch?).

» Kies altijd kwaliteit boven kwantiteit. Altijd. Zó vaak, dat ik hier later nog veel meer over zeg.

» Ga voor tijdloos. Ook zo vaak als je kan. Trends gaan voorbij, en iedereen loopt erin. Die print kan over een paar maanden ineens echt niet meer (wat op zich natuurlijk bizar is, dus trek je daar ook he-

lemaal niks van aan als deze trend toevallig jouw perfecte stijl is). Je kleding past goed bij elkaar en is beter te combineren als je voor klassiekere items kiest – en je kunt ze veel langer aan.

» Is er een item dat je niet hebt en dat het je elke dag makkelijker zou maken om je aan te kleden? Koop dat (niet iets anders).

Britten schaffen 37 nieuwe kledingstukken per jaar aan, voor 1.226 euro. Tegelijkertijd dragen ze maar 44% van hun kleren regelmatig, en doen ze er dagelijks 15 minuten over om te beslissen wat ze aantrekken (bijna 4 dagen per jaar).

Style is everything

Kleren kun je kopen, ruilen, naaien, lenen en jatten; stijl niet (oké, stelen kan wel). Stijl gaat over de manier waarop we onze *look* samenstellen, over je persoonlijke kledingtaal, over je je-ne-sais-quoi. Het gaat niet over dure spullen, grote namen of wat iedereen heeft. Vaak juist niet. De keuzes die je maakt over je shirt, jeans, jas en tas en de combinatie daarvan zeggen veel over je. Over hoe je wil dat wij je zien, over je smaak en over wat je belangrijk vindt. Het kennen van je stijl is belangrijk, omdat het miskopen kan voorkomen. Je ziet er natuurlijk beter uit als je weet wat je goed staat en waar je je onverslaanbaar in voelt. Investeer in het leren kennen van je stijl, dan laat je niet meesleuren door hypes en koop je de juiste dingen.

> Welke kleuren staan je het best? Afhankelijk van je ogen, haar en huidtint pas je waarschijnlijk binnen een kleurtype. Dit kan je helpen je stijl te vinden en je uitstraling te versterken.

> Wat voor lichaamsvorm heb je? Welke kleren, stijlen en prints passen daar het beste bij? Goed om te weten – en wees eerlijk tegen jezelf. Dat werkt uiteindelijk het beste. Ook als je jezelf gewoon perfect vindt en alles kan dragen. Daar ga jij over. —>

> Smaken verschillen, maar dit helpt je stijl over het algemeen niet:

» Koop liever geen namaak. Fake is voor *wanna-be's*, het speelt vage industrieën in de kaart die zich niet laten controleren op arbeidsomstandigheden of milieu, en van goede kwaliteit is het vaak ook niet.

» Gezandstraalde jeans (daar krijgen arbeiders stoflongen en kanker van) of pailletten (priegelwerk en dus vaker door kinderen gedaan).

» Stoffen waar je snel in gaat zweten in een kleur waarin je dat ook ziet. Geloof me, je trekt het niet meer aan zodra het je een keer is overkomen.

We geven in Nederland per persoon gemiddeld 734 euro per jaar uit aan kleding (dat is inclusief sport).

Kleren zijn cool

We hebben niet altijd door hoe belangrijk kleren voor ons zijn. Maar ze doen er nogal toe, en hebben allerlei verschillende functies. Ze beschermen ons tegen kou en regen (en zon, als die zich eens laat zien). Ze geven ons *attitude* bij een sollicitatiegesprek, klasse op een bruiloft en de juiste uitstraling voor een avond op de bank. Kleding bepaalt

enorm hoe je je voelt – scherp, chic of ontspannen – maar ook hoe mensen je zien. Superhandig als je brandweerman of kok bent: dat uniform maakt je doel meteen duidelijk. Je outfit communiceert (ik ben stoer), inspireert (die tas is te gek!) en duidt (ik sta graag op de voorgrond). Je kleren vertellen wie je bent. Maar daarnaast maakt kleding je hele leven mogelijk. In deze maatschappij kunnen we zonder kleren eigenlijk niet functioneren. De kans dat jij deze gids naakt leest is vrij klein. Kleren zijn van levensbelang – maar waarom nemen we ze dan zo voor lief? We staan nauwelijks stil bij hoe bijzonder het is dat we kleren dragen (daarmee zijn we wel de enigen op deze aardbol), of waar ze vandaan zijn gekomen. We hechten weinig waarde aan het handwerk dat erin zit, kopen ze bij bosjes en gooien ze net zo makkelijk weer weg. Voor mijn vorige boek sprak ik mijn oma, en zij verbaasde zich erover hoe snel deze verandering de laatste vijftig, zestig jaar is gegaan. Zij kochten alleen kleren als ze die nodig hadden, gingen voor kwaliteit en maakten ze vaak nog zelf. Zij tute zich echt nog op, bijvoorbeeld voor een avondje uit. Speciale jurk, haar in de krul, man in pak. Kleding kan veel betekenen, en duurzame nóg meer. Je voelt je zeker weten beter over jezelf als je iets aantrekt dat niets en niemand uitbuit. Het draagt bij aan je eigenwaarde (en karma). Wat we dragen bepaalt niet alleen onze stijl – het is ook een statement. Als je duurzame kleren draagt kun je niet alleen aan anderen, maar ook aan jezelf een goed antwoord geven op de vraag waar je die geweldige jas vandaan hebt.

De mannen komen eraan. Ze besteden steeds meer geld aan kleren (en aandacht aan hun uiterlijk). De wereldwijde verkoop van mannenkleding stijgt de afgelopen jaren soms harder dan die van vrouwenmode, en dit gaat waarschijnlijk nog wel even door.

RHUMAA

JANINE ABBRING

Janine Abbring (1976) is programmamaker en presentator. Ze is eindredacteur van *Zondag met Lubach* en presenteert *VPRO Zomergasten*.

Op welke manieren zet je je beroep in voor een mooiere wereld?

‘Voor ik een opdracht aanneem, kijk ik altijd of het bij me past. Mijn agent rolt nog weleens met haar ogen als ik een dikbetaalde klus niet aanneem omdat de opdrachtgever me niet aanstaat. Bedrijven die de wereld vervuilen, het niet nauw nemen met mensenrechten of in welke vorm dan ook te maken hebben met de bio-industrie, daar werk ik niet mee samen. Dat maakt de spoeling wel dunner, maar dat is dan maar zo. Een paar jaar geleden deed ik mee aan *Wie is de Mol?*, en ik weet nog dat we tijdens de opnames in Zuid-Afrika onderweg stopten bij een Kentucky Fried Chicken. Ik heb toen geweigerd om naar binnen te gaan, zelfs de koffie daar hoeft ik niet. Zat ik als een boos kind buiten op de stoep te mokken, haha.’

Ga jij nu anders met kleren om dan een paar jaar geleden?

‘Ja, totaal. Tot een paar jaar geleden kocht ik echt absurde hoeveelheden kleding en puilden mijn kasten (ja, meervoud) uit. Ik kon echt rücksichtslos voor honderden euro’s online bestellen en van een bepaald type rok of gympen meerdere kleuren aanschaffen. Tegenwoordig is dat anders. Ik heb veel minder kleding, ben selectiever. En het cliché is absoluut waar: minder spullen hebben werkt heel bevrijdend. Ken je dat tv-programma met Gordon Ramsay, waarin hij noodlijdende restaurants helpt om er weer bovenop te komen? Bijna altijd is het probleem dat de menukaart honderden gerechten bevat, ingewikkelde liflafjes, veel te veel keuze. De versimpeling waar hij voor pleit, die keuze uit een handvol kwalitatief echt goede producten, ik hoop dat we ook die kant op gaan met

kleding. Niet meer met elke bevestiging meegaan, kopen om het kopen, maar gewoon een fijne overzichtelijke kast met duurzame, smaakvolle hoofdgerichten en een paar zoete jurkjes als dessert.’

Hoe koop of kies je kleding?

‘Ik let zo goed mogelijk op dier-, mens- en milieuvriendelijkheid. Dat betekent: voor zover mogelijk wegblijven bij de grote massaproductie-modeketens, bij voorkeur schoenen zonder leer, tweedehands (online) winkelen. Bont, dons en angora zijn uitgesloten. Ik heb een aantal vaste Etsy-webwinkels met vintage kleding waar ik graag rondsnuffel. Maar ja, dan zit je soms wel weer met het feit dat zo’n pakketje uit Amerika komt gevlogen. Het is verrekke lastig om 100% duurzaam te zijn.’

Waar maak jij je druk om?

‘Ik kan heel slecht tegen dierenmishandeling. Dat klinkt nogal onzinnig, want wie is er nou vóór dierenmishandeling, maar ik merk wel dat ik er gevoeliger voor ben dan mensen in mijn omgeving. Het grootste deel van mijn vrienden kan het biefstukje op hun bord prima loskoppelen van de koe die het ooit was, ze kiezen ervoor niet stil te staan bij het leed of de milieubelasting. Ik kan dat niet. Dat konijnen levend en gillend geplukt wor-

den voor hun angoravachtje vind ik een misselijk-makend idee. Ik ben die irritante Facebookvriend die steeds al die petities rondstuurt.'

Heb je een levensmotto?

'Hou vast aan je principes, maar verzuur niet! Ik werk op de redactie van *Zondag met Lubach* met een aantal behoorlijk rechtse carnivoren-comediants. We voeren soms felle discussies, maar er is nooit ruzie en ik kan altijd lachen om flauwe foie gras-grappen. Ik probeer echt heel bewust om niet te preken tegen mijn omgeving, maar ze soms wel met argumenten anders te laten kijken naar bepaalde dingen. Met een opgeheven groen vingertje bereik je weinig, is mijn ervaring.'

Waar ben je het meest trots op?

'In mijn televisiewerk probeer ik mijn "groene geluid" te laten horen. Als eindredacteur van een satirische talkshow ben ik daar bewust mee bezig. Het is weliswaar een comedyprogramma, maar we snijden wel belangrijke thema's aan. We hebben de mogelijkheid om mensen aan het denken te zetten, een ongelooflijk waardevolle positie. Het meest trots ben ik op het item dat we hebben gemaakt over waarom we minder vlees moeten eten. Ik heb van heel veel vleeseters in mijn omgeving gehoord dat ze door die uitending hun eetpatroon hebben aangepast, dat is toch fantastisch?'

De tips van Janine

Kleding 'Neem een kleuradvies! Mijn koopgedrag is erg veranderd nadat ik professioneel advies heb gekregen. Het misverstand bestaat dat kleur-

adviezen worden gegeven door middelbare dames die je vertellen dat je nog maar een bepaald aantal kleuren aan kan, maar dat is onzin. Ik doe nu eigenlijk nooit meer een miskoop en bijna al mijn kledingstukken passen bij elkaar.'

Huidverzorging 'Laat je niet aanpraten door tijdschriften of schoonheidsspecialisten dat je crèmes, lotions en maskers nodig hebt voor dag, nacht, winter, zomer, rimpels, een vette huid of een gecombineerde huid, de T-zone en o ja, aparte crème voor rond je ogen en décolleté, want "daar is je huid dunner". Dat is allemaal marketingbullshit. Sinds ik mijn gezicht reinig met kokosolie en een warme washand leid ik een poezelig en pukkelloos bestaan. Wil je je verdiepen in simpele huidverzorging (en het zelf maken van bijvoorbeeld scrubs en maskertjes), dan is het boek *Skin Cleanse* van Adina Grigore een aanrader. Daarnaast zweer ik bij de producten van Living Libations, op basis van natuurlijke oliën en kruiden.'

Hotspots 'Ik woon in Hilversum, maar heb een zwak voor Groningen. Daar ga ik het liefst naar Anat, het eerste vegan lunchtentje van de stad. Het menu is altijd verrassend, de sfeer is fijn en de locatie lekker groen, aan het park. Twintig minuutjes rijden links van Groningen ligt in Den Ham de Piloersemaborg, een sfeervol restaurant in een herenboerderij, waar je ook kan overnachten. Het is niet specifiek vega(n)-vriendelijk, maar ze werken alleen met lokale leveranciers en biologische producten. Dichter bij huis is Bij de Tuinman favoriet, een fijn restaurant met tuin, in Hilversum aan de hei.'

ELSIEN GRINGHUIS

EKN FOOTWEAR

BY MÖLLE / STUDIO OINK

O MY BAG

Kopen

Daar gaan we

Hoe koop ik eerlijke kleren, waar moet ik op letten en waar moet ik zijn? De vragen die me de afgelopen jaren het meest zijn gesteld. Ik heb niet één allesomvattend antwoord voor je, maar wel allerlei mogelijkheden (en het verzoek niet naar perfectie te streven).

Zo koop je duurzame kleren

01. Kies eerlijke merken

Deze ligt natuurlijk nogal voor de hand, maar dan heb je ook wat. Koop van de merken die mooie spullen maken en zo goed mogelijk met mens, dier en milieu omgaan. Het worden er steeds meer, en ze zijn er in alle soorten en prijsklassen – van basic tot high-end en van betaalbaarder tot duur. Net als in gewone mode. Door deze merken te kopen steun je ze, laat je zien dat er behoefte aan is en dat er een businesscase is voor eerlijke kleding. Achter in dit hoofdstuk vind je een gids met een paar merken en winkels om je op weg te helpen.

>> Ik zou de mooie merken die ik ken best eens samen willen brengen in één groot warehouse voor duurzame lifestyle, zodat het aanbod aan mooie kleding, verzorgingsproducten, accessoires, woonspullen enzovoorts makkelijk te vinden is. Alles wat je nodig hebt in één winkel – ik zou hem THIS IS A GOOD STORE noemen. Wie weet komt hij er ooit wel...

02. Koop slim

Dit is een van de beste tips die ik je kan geven. Dit scheelt geld. Dit is beter voor het milieu en beter voor je ochtendritueel (en voor je relatie). Voordat je gaat winkelen of tot een aanschaf overgaat, stel jezelf dan deze vragen:

- » Heb ik dit echt nodig? Of is het meer van hetzelfde?
- » Kan ik hierdoor andere kledingstukken vaker aan?
- » Past het goed?
- » Staat het me geweldig? Voel ik me er een *million dollar* in?
- » Ga ik het echt dragen? Of vind ik dit leuker om te kopen dan om aan te hebben?

- » Kan ik het goed combineren? Kan ik minstens een paar outfits bedenken waarbij ik het kan dragen?
- » Gaat het lang mee?
- » Zie ik mezelf dit over een paar jaar nog dragen?
- » Is deze investering het geld waard? Is dit koopje mijn geld waard?
- » Past het bij mijn stijl? Of kocht ik dit een paar jaar geleden graag?
- » En ook alvast dit: moet het gestoomd worden of kan ik het wassen? Kreukt het snel en kan ik daar slecht tegen?
- » Word ik heel blij van het idee dat ik dit straks kan dragen?

03. Neem kwaliteit boven kwantiteit

Investeer in goede items, en zorg dat je niet met een stapel 'net-niets' blijft zitten zoals ik vroeger deed. Het voelt alsof dit duur is, maar dat is over het algemeen niet waar. Je kunt het zo veel vaker aan dat het goedkoper is dan steeds weer nieuwe shirtjes kopen die weinig kosten, maar je hooguit drie keer aan durft. Spaar voor iets bijzonders, je bent het waard.

04. Ga voor tijdloos en neem je tijd

Neem dat stuk dat je over tien jaar nog aan kan, maar dan gecombineerd met iets anders. Koop wat je wil in plaats van wat je ziet. Zie je een must have? Slaap er een nachtje over. Of twee. Denk je er überhaupt nog aan?

05. Waardeer tweedehands

Dit is een van de leukste en beste dingen die je kan doen voor een duurzamere kledingkast. De vuilnisbelt slinkt, er worden geen nieuwe grondstoffen gebruikt, het kledingstuk heeft een tweede leven en jij hebt een uniek item. En: het is een stuk goedkoper dan nieuw. Er zijn zat kledingstukken op de wereld, dus genoeg te kiezen. Je moet soms even zoeken, wat geduld hebben en goed opletten, maar de jacht is deel van het plezier. Is er een merk dat je geweldig vindt, maar dat niet duurzaam is? Zoek er op Marktplaats, eBay of in tweedehands winkels naar, wie weet kun je het label op die manier toch dragen. Meer over deze strategie voor een betere kast op p. 072.